

Дороти Њухол

ДНЕВНИК ЕНГЛЕСКЕ БОЛНИЧАРКЕ У СРБИЈИ

Е Д И Ц И Ј А
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Наслов изворника
Dorothy Newhall
DIARY OF A TREKKER IN SERBIA

Превела са енглеског
Јована Живановић

Редактор превода и приређивач
Татјана Јанковић

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2023.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

ДОРОТИ ЊУХОЛ

ДНЕВНИК ЕНГЛЕСКЕ
БОЛНИЧАРКЕ У СРБИЈИ

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

Народна библиотека
ВУК КАРАЏИЋ
Крагујевац

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

РЕЧ ПРИРЕЂИВАЧА

„Једини начин да човек сагледа рат јесте из болнице.“

Мејбел Дирмер (1872–1915)

Болница Сџобарџи (Крагујевац, 2018)

„Био је то анониман рад, рад без труба и фанфара,
без песме и помпе, заборављен. Али, убеђена сам, вредело је.“

Дороти Њухол (1884–1975)

Увек ваша: живој и дело др Кејрин Макфејл

(Нови Сад, 1998)

Организоване јединице добровољаца које су се одазвале на апел српске владе за помоћ тифусом захваћеној Србији упоредо су реализовале две мисије – хуманитарно-медицинску и медијско-културолошку. О првој је говорено и писано нешто више – предводници мисија су по повратку подносили извештаје који садрже статистичке податке о броју пацијената, медицинским захватима и сл. Друга се тиче исправљања владајуће слике о Србији и Србима. Вођени, не само свешћу о историјском тренутку и сопственој улози у њему, него и дирљивим осећајем за правду према нашем народу, чланови страних мисија су посматрали, запажали, бележили и извештавали о оном што су доживели – у виду новинских текстова, јавних предавања и штампаних публикација.

Дороти Мини Њухол, ауторка *Дневника енглеске болничарке у Србији*, била је чланица Треће јединице Српског потпорног фонда (у даљем тексту – СПФ). Ова медицинско-хуманитарна мисија под руководством Мејбел Синклер Стобарт позната је и као Мисија „Стобарт“ или Болница „Стобарт“. Њен рад и резултати детаљно су приказани у књизи *Пламени мач у Србији и друџе* (Прометеј/РТС, 2018) чији је аутор управо њена предводница, М. Стобарт. Поред овог драгоценог сведочанства о Србији 1915. из угла жене-добровољца, хуманитарке и сифражеткиње, постоје бројни дневници, писма, документа и белешке учесница мисије о личном искуству.

Поједина документа, као писма Мејбел Дирмер, објављена су већ крајем 1915, док друга, попут дневника Дороти Њухол – до сада нигде нису објављена, чак ни на њеном матерњем, енглеском језику.

У Крагујевцу је, у издању Народне библиотеке „Вук Караџић“ 2018. објављена књига *Болница Сџобарџи* са сведочанствима трију чланица Мисије „Стобарт“. У питању су: дневник главне куварице Монике Стенли, писма Мејбел Дирмер задужене за руковање рубљем и сећања Олив Олдриц, медицинске сестре на служби у диспанзеру у Витановцу. Књигу *Болница Сџобарџи* пратила је истоимена изложба на 30 паноа, уз аутентичне експонате из Великог рата.

Дневник Монике Стенли покрива период од испловљавања Треће јединице СПФ из Ливерпула априла 1915. до повратка дела њеног особља у Лондон у децембру исте године. Писма Дирмерове обухватају тромесечни рад у Болници „Стобарт“ у Крагујевцу, од организованог поласка са Трећом јединицом, до трагичног окончања службе у јуну

1915. због последица тифуса. Мејбел Дирмер је сахрањена у Крагујевцу, поред раније преминулих др Елизабет Рос и медицинске сестре Лорне Ферис. Сећања Олив Олдриц, писана након повратка, претежно су везана за повлачење са српском војском кроз Србију и Црну Гору.

Како су три добротворке своје утиске изнеле у различитим формама, а и писале их у различитим околностима, и како су и оне саме биле распоређене на различитим дужностима – из њихових сведочанстава добијамо драгоцене аутентичне доживљаје који заједно творе слику Великог рата из угла жена-учесница.

То је уједно и одговор на питање зашто нам је, поред већ објављених књига чланица Мисије „Стобарт“, потребна књига Дороти Њухол.

* * *

Дороти Њухол је рођена 30. јула 1884. у Великом Бадворту (Чешајер, Велика Британија), у породици у којој је рођено једанаесторо деце пре ње и једно после ње. Била је посебно блиска са старијом сестром Беатрис (рођ. 1877), школованом медицинском сестром, као и она.

Од 29. октобра 1914. до фебруара 1915. Дороти је била ангажована при Црвеном крсту у Француској и Белгији (могуће је да од тада датира њено познанство са М. Стобарт), тако да се Мисији „Стобарт“ прикључила као део искусног стручног особља. Ова мисија је, поред медицинског особља, прихватала волонтере, који су били задужени за помоћне послове везане за кухињу, одржавање рубља, превоз итд. За разлику од Болнице шкотских жена, јединице Српског попорног фонда имале су и мушке чланове. У списку особља Болнице „Стобарт“ објављеном у *Пламеном мачу*, међу 50 чланова налазило се осам мушкараца на пословима благајника, капелана, возача итд. Лекари су биле искључиво жене (женама-докторима није био дозвољен рад у струци у Вели-

кој Британији). Оне су практичан рад обављале у државама које су имале потребу за медицинском помоћи – попут Персије из које је у Србију дошла др Елизабет Рос, одазвавши се на апел наше владе.

Дороти Њухол је, као чланица Мисије „Стобарт“, стигла у Крагујевац крајем априла 1915.

Први датум у њеном дневнику је 1. април 1915 – дан када се Мисија „Стобарт“ запутила у Србију. Овај запис садржи само једну реченицу везану за испловљавање на пароброду *Саудија*, којим је путовало 19 чланова особља. Остали су се копном запутили до Марсеја, затим су се укрцали на лађу *Месажер*. Јединица се окупила у Солуну 17. априла. Следећи запис у Доротином дневнику односи се на Солун, где Мисија добија распоред за Крагујевац.

По приспећу у Крагујевац М. Стобарт организује болницу под 63 шатора које је њена јединица допремила. Због затеченог стања промењени су њени првобитни циљеви усмерени на лечење војника оболелих од тифуса. Како је у војсци тифус био у опадању, Болница „Стобарт“ се преусмерила на негу рањеника и лечење цивилног становништва, кроз шест диспанзера позиционираних у околним селима.

Доротини записи током рада у Крагујевцу претежно се састоје од констатација о посебним болничким случајевима, отежаним условима за рад, о здравственом стању особља, народним обичајима и културолошким особеностима – све у најкраћим цртама. Ту сазнајемо да је и Њухолова подлегла тифусу, да је радила чак под високом телесном температуром, да је често спавала тек по неколико сати. Дужи записи односе се на значајније догађаје – бомбардовање Крагујевца, важне посетиоце Болнице „Стобарт“ (принц Александар, сер Томас Липтон), смртне случајеве... Јасно је да није било времена, а ни снаге, за писање детаљнијих утисака, мада се често провлаче изрази одушевљења природом и пејзажима.

Крајем септембра 1915. Њухолова бива одабрана за задатак од посебне важности и поверења – да буде део стручног

особља управо основане Летеће пољске болнице, која ће, под управом Мејбел Стобарт, пратити српску војску током повлачења. О томе у *Пламеном мачу* Стобартова пише:

Од лекара изабране су др Пејн и др Коксон; од сестара – Кокерил, Колинс, Џајлс, Њухол и Кенеди (још шест сестара је долазило из Енглеске да их замене); шофери – Лијил, Маршал, Колсон, Холмсџром, Џордан и њихова Шарман; куварица – њихова Дон; болничарке – њихова Банџамин и њихова Чејл; шумачи – Вујих и Ђорђе; секретар је био Џон Гринхалџ.

Шест амбулантних фордових возила је требало да повезу особље од двадесет једног члана са њиховим личним опремањем. Наша воловска кола и једна која су вукла два коња преузела су храну за нас, залихе и шапоре. Осетљив тридесет кола, укључујући кола са водом и волове и коње, требало би да нас дочекају на станици. Управник фабрике оружја нам је дао пољску кухињу на точковима, која је пошла јесени заједно са Аустријанаца. Она је ишла с нама и била је вредна имовина.

Био је занимљив тренутак када се на звук ишпалџке мало друштво окупило, рекло збогом осетљиву јединицу и ускочило у амбулантна возила, која су обележена са 1, 2, 3, 4, 5, 6, да их њихово особље лако распознаје, и кренуло на фронт (у њихово, 1. октобра).

Од тренутка када почиње повлачење записи Дороти Њухол постају опширнији, описнији и живљи, са више личних запажања, непосреднији, често и духовити. Нема ни у знацима страха, жалопојки, кајања. Онде где би било места за то Њухолова даје предност хумору, углавном на сопствени рачун. Зато има пуно самости према српском војнику, према заробљеницима, повређеним животињама – према свим живим бићима. Њена племенитост и срчаност су дирљиви, посебно кад се има у виду да се ова хумана жена, која је угрожавала сопствени живот старајући се да сачува животе наших предака – што значи и наше – 1916. вратила међу Србе.

Према рукописном дневнику 1916–1919. Дороти Њухол је радила као санитарни инспектор при СПФ на Крфу, у Солуну, у Соровићу (данас Аминдеон), у Монастиру (данас Битољ). На Крфу је радила са медицинским сестрама Маријом Кокерил и Хилдом Вилис, болничаркама Флоренс Мо и докторкама Гертрудом Макларен и Адом Макмилан. У Соровићу и Монастиру – са др Беатрис Коксон, куварицом Дороти Бриндли, секретарицом Ен Макглејд и мед. сестром Хилдом Вилис. Сва ова имена налазе се на списку особља Треће јединице СПФ направљеном приликом њеног формирања и објављеном у *Пламеном мачу* М. Стобарт.

Након пробијања Солунског фронта Њухолова је доспела са својом болницом у Ниш, где се дуже задржала. У Нишу је радила у сиротишту које је основао СПФ.

У књизи Франческе Вилсон *At Margins of Chaos* налазе се Доротина сећања везана за пробој Солунског фронта и напредовање са српском војском – које је, по њој, било теже од повлачења преко Црне Горе и Албаније.

Дороти Њухол је вишеструко одликована: Медаљом за заслуге 1915, Крстом милосрђа, Медаљом за ревносну службу, Медаљом за храброст и Орденом Св. Саве 3. реда – како налазимо у књизи *Увек ваша: живој и дело др Кејрин Макфејл* Желимира Ђ. Микића.

Оригинални текст *Дневника енглеске болничарке у Србији* Дороти Њухол (Typescript 'Diary of a Trekker in Serbia, covering service with Mrs St Clair Stobart's hospital at Kragujevatz and with Field Hospital on the retreat, Apr-Dec 1915) откуцан на писаћој машини чува се у музеју и библиотеци историје медицине Wellcome Collection у Лондону. У истој установи се налази и рукописни дневник Њухолове од 1916. до 1919, као и фото-албум са фотографијама из тог периода. Сва три документа предала је на чување установи

Wellcome Collection унука сестричине Дороти Њухол, М. Р. Рандл, 1985. године. Дневник из 1915. који овде објављујемо добили смо у скенираном облику захваљујући Драгану Тодоровићу, крагујевачком писцу, новинару и проф. креативне књижевности на универзитету Warwick у централној Енглеској.

Дороти Њухол се спомиње у сећањима учесница британских мисија (Мејбел Стобарт, Монике Стенли, Олив Олдриџ, Франческа Вилсон...), као и у радовима историчара, истраживача и других делатника који су се бавили хуманитарно-медицинским мисијама у Првом светском рату, попут Монике Крипнер, др Жарка Вуковића, Желимира Ђ. Микића, Славице Поповић-Филиповић итд. Др Вуковић је установио 14. фебруар (датум смрти др Елизабет Рос) као Дан сећања на чланице британских мисија у Крагујевцу током Првог светског рата.

По сценарију др Вуковића и Бранка Миловановића 1990. је снимљен документарни филм *Добре виле српској народа* у којем можемо видети и чути Дороти Њухол како говори о свом ратном искуству у Србији. У филму су коришћени снимци из документарца који је емитован 7. септембра 1970. на програму BBC2, у оквиру емисије *Yesterday's Witness*, са поднасловом *Mission to Serbia. Women who served in the Serbian Army during the First World War*. Поред Д. Њухол у британској емисији говоре др Кетрин Макфејл, Ана Христић и Франческа Вилсон. Из транскрипта емисије, који смо добили од Луиз Милер, ауторке књиге *Наш брајџ: живиој кајейшана Флоре Сендс* (Лагуна, 2013), преносимо Доротине речи, изговорене 50 година након Великог рата:

Они су најдивнији људи на свейу. Мислим да не бисмо могле да изведемо ѿо ѿовлачење и најредовање са било којим друјим народом.

Дороти Њухол је умрла 14. марта 1975. у Лондону. У њеном родном месту, Великом Бадворту, у цркви St Mary & All

Saints, на споменику учесницима и палима у ратовима, налази се и њено име.

* * *

Неколико речи о приређивачком поступку.

Током припремања текста за штампање извршено је усклађивање имена особа – онде где је било могуће поуздано утврдити идентитет лица помоћу историјских извора и сведочанстава учесника у Великом рату у Србији. Онде где то није било могуће, имена су, из оригиналног текста, пренета без кориговања. За утврђивање тачних назива насеља праћена је траса повлачења српске војске. У циљу бољег разумевања текста у фуснотама су дата појашњења и детаљније информације.

Надамо се да ће ова књига подстаћи нова истраживања и довести до нових открића.

Таијана Јанковић

Дороти Њухол

*Куцани иранскријџи дневника енглеске болничарке у Србији који
обухваћа рад у болници и-ђе Синклер Сиобарџи у Крајујевцу и у
Лејдењој њољској болници њоком њовлачења војске*

THE DIARY OF A TRICKER IN SERBIA.

1915

April 1st. The First Division of Mrs St Clair Stobart's Field Hospital sailed on the s.s. "Saidiah" from Liverpool

April 15th. We sighted Salonica. The town looked charming, the houses rising one above the other, painted blue, and hanging with wisteria; the water was like a mill pond. We saw the anchors lowered, and then we saw the "Torcello" the boat that had brought all our equipment, lying in the harbour. When we got into the harbour we were immediately surrounded by small boats rowed by Greeks. They all fought as to who should row us to the shore. The Consul came on board, and the doctor, and two or three others. Newspaper boys sold us papers two weeks old written in Italian. We were kept on the "Saidiah" until 4.30. Then we were rowed ashore. We went to the Olympus Hotel and had tea on the roof garden. The view was lovely.

April 16th. After lunch B. and I went to see the Church of St Demetrius. This the Turks had made into a mosque, but it was restored to Christianity 26th October 1912. Inside

1915.

1. април

Прва јединица Пољске болнице г-ђе Синклер Стобарт¹ испловила је из Ливерпула на пароброду *Саудија*.

15. април

Угледали смо Солун. Градић је деловао љупко, са кућама које су се уздизале једна изнад друге, окреченим у плаво, обраслим глицинијом. Вода је била мирна попут језерске. Посматрали смо како се спуштају сидра, а онда смо угледали *Торчело*, брод на ком је стигла сва наша опрема, усидрен у луци. Чим смо пристали, окружили су нас мали грчки чамци са веслима. Грци су се надметали ко ће нас превести до обале. Конзул, доктори, још двоје или троје њих попели су се на нашу палубу. Дечаци који продају новине продали су нам две недеље стара издања на италијанском. Били смо задржани на *Саудији* до 4:30. Потом смо чамцима пребачени на копно. Отишли смо у хотел *Олимп* и попили чај у башти на крову. Поглед је био диван.

¹ Односи се на Трећу јединицу Српског потпорног фонда коју је предводила г-ђа Мејбел Синклер Стобарт. Ова болница је била у потпуности смештена под шаторима, па се зато јавља и под називом Пољска болница г-ђе Стобарт. Међу особљем се усталио још краћи, личнији назив Болница Стобарт, како је касније стајало и на званичном печату. Већина мисија је у називу имала име предводника мисије. (прим. прир.)